

Ego-resiliency jako zasób osobisty – narzędzie pomiaru i jego wykorzystanie w badaniach interdyscyplinarnych

Anna Kołodziej-Zaleska

Instytut Psychologii, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Hanna Przybyła-Basista*

Instytut Psychologii, Uniwersytet Śląski w Katowicach

EGO-RESILIENCY AS A PERSONAL RESOURCE – AN ASSESSMENT INSTRUMENT AND ITS USE IN INTERDISCIPLINARY RESEARCH

The Ego Resiliency Scale ER89 is a well-known instrument to evaluate ego-resiliency. The authors of the original version of ER89 scale (Block and Kremen, 1996) claimed its unidimensionality. However, Alessandri et al. (2007) suggested a two-factor structure comprising *Optimal Regulation* (OR) and *Openness to Life Experiences* (OL) subscales. In this paper we present the results of our research on an adaptation of the ER89 instrument to measure ego-resiliency in Poland and a discussion of the two-factor structure assumption. Our findings do not corroborate unidimensionality of the original ER89 measurement scale. The results of explorative and confirmative factor analyses indicate that our version of the instrument has a two-factor structure, similarly as the revised version (ER89-R) proposed by Alessandri et al. (2007). After Alessandri et al. (2007) we call these two factors *Optimal Regulation* (OR) and *Openness to Life Experiences* (OL). The adaptation process of the Block and Kremen (1996) scale consisted of two stages and involved 1170 respondents in total. Our version of the questionnaire (ER89-R12) is shortened and finally includes 12 items. Its psychometric properties (reliability, stability, validity) are satisfactory. The potential usefulness and applicability of the ER89-R12 scale is discussed.

Key words: resilience, ego-resiliency, scale, measurement, psychometric properties

WPROWADZENIE

Od ponad dwóch dekad intensywnie rozwijane są badania nad funkcjonowaniem jednostek w trudnych sytuacjach z wykorzystaniem takich pojęć jak: *resilience*, przez które Luthar, Cicchetti i Becker (2000) rozumieją dynamiczny proces obejmujący pozytywną adaptację w niesprzyjających warunkach oraz *resiliency* – jako względnie trwałej dyspozycji jednostki, która determinuje proces adaptacji do stresujących wydarzeń (Sęk, 2008). Badania w tym zakresie są rozwijane w różnych kontekstach: wyzwań adaptacyjnych w procesie rozwoju dziecka (Fergusson i Horwood, 2003; Klohnen, 1996), w szczególności dzieci narażonych na stresujące, traumatyczne wydarzenia (Borucka i Ostaszewski, 2008, 2012; Masten i Powell, 2003; Prince-Embury, 2013), funkcjonowania rodziców dzieci wykazujących różnego rodzaju zaburzenia bądź niepełnosprawności (Heiman, 2002; Kasprzak, Basińska i Lewandowska, 2013; Kózka i Przyby-

ła-Basista, 2017a,b), konfrontacji w sytuacjach zagrożenia zdrowia i życia (Bonanno, 2004), analizy przebiegu procesu przystosowania się do różnych zdarzeń kryzysowych i traumatycznych (Bonanno, 2008; Bonanno, Westphal i Mancini, 2011; Kowalczyk i in., 2015), doświadczania chronicznego stresu (Dunkel-Schetter i Dolbier, 2011), funkcjonowania w warunkach stresu zawodowego (Chan i in., 2015; Bakker i Xanthopoulou, 2013; Pipe i in., 2011; Rees, Breen, Cusack i Hegney, 2015), identyfikacji zasobów osobistych pomocnych w podejmowaniu zachowań zdrowotnych przez osoby starsze (Ogińska-Bulik, Zadworna-Cieślak i Rogala, 2015), doświadczania kryzysów w małżeństwie (Perrig-Chiello, Hutchison i Morselli, 2015; Quinney i Fouts, 2004), adaptacji do roli rodzicielskiej w okresie prenatalnego rozwoju dziecka (Pawlicka, Chrzan-Dętkoś i Lutkiewicz, 2013), a także w promocji ochrony zdrowia i jakości życia (Kashdan, 2010; Kobau i in., 2011; Richardson i Waite, 2002).

Badania nad *resilience* i *resiliency* są prowadzone w różnych obszarach psychologii zdrowia, psychologii rozwoju człowieka w cyklu życia, psychologii klinicznej, psychologii pracy i organizacji, psychologii pozytywnej. Badacze z dyscyplin pokrewnych jak: pielęgniarstwo, medycyna, biznes, edukacja, sport również wykorzystują

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Hanna Przybyła-Basista, Instytut Psychologii, Uniwersytet Śląski w Katowicach, ul. M. Grażyńskiego 53, 40-126 Katowice. przybyla@us.edu.pl

te konstrukty (por. Fletcher i Sarkar, 2013). Tak duże zainteresowanie badaczy wskazuje na potrzeby rozwijania badań, pogłębiania refleksji teoretycznej nad zjawiskiem *resilience* i *resiliency* oraz narzędziami pomiaru. W polskiej literaturze psychologicznej pojęcie *resiliency* pojawia się najczęściej w obszarze psychologii zdrowia i odnoszone jest do zasobów w procesie radzenia sobie, rozwoju i ochrony zdrowia oraz osiągania dobrostanu (np. Kaczmarek, Sęk i Ziarko, 2011; Kaczmarek, Sęk, Ziarko i Marzec, 2012; Ogińska-Bulik, 2010, 2014a; Ogińska-Bulik i Juczyński, 2008; Sęk i in., 2012).

Na wstępie należy wyjaśnić, iż w tym artykule zdecydowałyśmy, by posługiwać się oryginalną terminologią anglojęzyczną i nie tłumaczyć pojęć *resilience* i *resiliency*. Trudności w tłumaczeniu na język polski terminów niejednoznacznych, utrwalonych w literaturze anglojęzycznej skutkują pojawianiem się bardzo różnych nazw: odporność, prężność psychiczna, prężność ego, sprężystość psychiczna, elastyczność, rezyliencja czy zdolność zdrowienia (por. Borucka i Ostaszewski, 2008; Kaczmarek, 2011; Ogińska-Bulik, 2010; Sęk, 2008). Część autorów dokonała próby spolszczenia terminów posługując się określeniami prężność psychiczna (Ogińska-Bulik, 2010, 2014b; Ogińska-Bulik i Juczyński, 2012), czy sprężystość psychiczna (Kaczmarek 2011), inni zaś opowiadają się za oryginalnym nazewnictwem (Borucka i Ostaszewski, 2008; 2012). Przychylamy się do tego ostatniego stanowiska w przekonaniu, iż trudno jest znaleźć w języku polskim jedno określenie oddające w sposób pełny i jednoznaczny złożoną istotę rzeczy analizowanych zjawisk.

Celem tego artykułu jest zaprezentowanie ujęć definicyjnych pojęć *resilience* i *ego-resiliency* oraz założeń koncepcyjnych leżących u podstaw pomiaru *ego-resiliency* jako konstruktów wielowymiarowych. W szczególności, zostaną opisane wyniki badań nad oryginalną skalą pomiaru *ego-resiliency* (ER89), jego wersją zrewidowaną przez zespół badaczy włoskich (ER89-R) wskazującą na zasadność przyjęcia rozwiązania dwuwymiarowego (Alessandri i in., 2007). Zasadniczą część artykułu poświęcena jest przedstawieniu wyników badań własnych nad adaptacją do warunków polskich narzędzia pomiaru *ego-resiliency* wraz z dyskusją nad przyjęciem rozwiązań podobnych do wyników uzyskanych przez badaczy włoskich.

RESILIENCE I EGO-RESILIENCY – TERMINOLOGIA I TRADYCJE BADAŃ

W metateorii Richardsona *resilience* jest wyjaśniany jako proces prowadzący od destrukcji do reintegracji (Richardson, 2011). W historii badań nad *resilience* można wyróżnić trzy drogi: 1) Identyfikowanie unikalnych cech czy właściwości (*resilient qualities*) tych jednostek, które dobrze sobie radzą napotykając na trudności (*adversity*); 2) Identyfikowanie procesu (cech, etapów – *resiliency process*), w którym po doświadczeniu stresorów, zmiany, trudności czy przeciwności wzrastają siły i zdolności do poradzenia sobie; 3) Identyfikowanie sił motywujących

jednostkę (*resilience as a motivating force*), mechanizmów poznawczych, które kierują procesami adaptacji (Richardson i Waite, 2002; por. Agaibi i Wilson, 2005).

W literaturze spotyka się różne definicje pojęcia *resilience*, raz definiowane jako cecha a innym razem jako proces. Taki stan rzeczy nie ułatwia analiz porównawczych i podsumowań wyników badań (Fletcher i Sarkar, 2013). Dla różnych badaczy *resilience* może więc oznaczać różne rzeczy (Dunkel-Schetter i Dolbier, 2011). Luthar, Cicchetti i Backer (2000) definiują *resilience* jako dynamiczny proces odrywania się od negatywnych wydarzeń życiowych, elastycznego korzystania z własnych zasobów i pozytywnej adaptacji w niesprzyjających warunkach. Podobnie myślą Masten i Powell (2003), że jest to proces psychiczny, który reguluje odporność, umożliwiając oderwanie się (*bounce-back*) od negatywnych doświadczeń życiowych pomimo niekorzystnych okoliczności. Z kolei, Dunkel-Schetter i Dolbier (2011), definiując *resilience* w kontekście chronicznego stresu, podkreślają, że jest to proces wiążący się ze zdolnością do znoszenia i radzenia sobie z istniejącymi bądź powtarzającymi się wymaganiami oraz umiejętnością utrzymania zdrowego funkcjonowania (*healthy functioning*) w różnych dziedzinach życia (jak praca, rodzina).

Można też traktować *resilience* jako generalnie trwałą cechę, zasób osobisty, pozwalający wyjaśnić znaczące różnice indywidualne w zdolności do przystosowania się w obliczu stresu, wydarzeń krytycznych czy traumy (Vaughn, Fredrickson i Taylor, 2008; Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010). Niektórzy autorzy (m.in. Bonnano, 2004) mówią tu o *resilience* w znaczeniu czynników ochronnych umożliwiających bądź sprzyjających pozytywnej adaptacji w warunkach stresu, które mogą być predyktorami funkcjonowania nacechowanego odpornością i elastycznością (np. pozytywne emocje – por. Dunkel-Schetter i Dolbier, 2011). Dunkel-Schetter i Dolbier (2011), analizując zasoby pomocne w procesie *resilience*, wyróżniają sześć kategorii zasobów: osobowość i cechy dyspozycyjne (*personality and dispositional resources*), ja i zasoby związane z ego (*self and ego-related resources*), zasoby interpersonalne i społeczne (*interpersonal and social resources*), poglądy na świat oraz przekonania i wartości (*world views and culturally-based beliefs and values*), umiejętności behawioralne i poznawcze (*behavioral and cognitive skills*) oraz inne zasoby (*other resources* np. pozycja społeczna, wykształcenie). Spośród wyróżnionych przez Dunkel-Schetter i Dolbier (2011) kategorii zasobów warto zwrócić uwagę na *ego-resiliency* jako relatywnie stabilną cechę osobowości, pomiarowi której będzie poświęcona dalsza część artykułu.

EGO-RESILIENCY JAKO ZASÓB OSOBISTY

Block i Block (1980) wprowadzili i rozwinęli pojęcie *ego-resiliency*, które utożsamiają z cechą *resilience* (*trait resilience*), czyli indywidualną zdolnością do dynamicznej i adekwatnej samoregulacji. Istnieją powiązania pomiędzy *resilience* i *ego-resiliency*. Cecha, jaką jest *ego-*

-resiliency, pozwala jednostkom o wysokim *resilient*¹ na szybszą i satysfakcjonującą adaptację do zmieniających się okoliczności (Block i Kremen, 1996). *Ego-resiliency* definiowane jest jako trwała, choć – co ważne – stale rozwijająca się, cecha osobowości, która umożliwia adaptacyjną elastyczność w dostosowywaniu poziomu kontroli do sytuacji (Block i Kremen, 1996; Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010). Zdolność modulowania kontroli i dostosowywania jej do wymagań zewnętrznych wiąże z dyspozycją skłaniającą do elastycznego i twórczego reagowania (Block i Block, 1980; Block i Kremen, 1996). *Ego-resiliency* wraz z powiązanym z nim pojęciem samokontroli czy też kontroli ego, to według Blocka i Kremena (1996) podstawowe cechy osobowości umożliwiające zrozumienie procesów motywacyjnych, emocjonalnych oraz zachowania, a *ego-control* i *ego-resiliency* to dwa konstrukty stanowiące fundament teorii osobowości. *Ego-control* jest odpowiedzialne za kontrolę impulsów w różnych sytuacjach, z kolei *ego-resiliency* to dynamiczna zdolność do stałego modyfikowania poziomu kontroli, zdolność do dynamicznej zmiany kontroli jako rezultat interakcji między jednostką a środowiskiem.

Ego-resiliency to, w najszerszym zakresie, ogólna zdolność do elastycznej i satysfakcjonującej adaptacji do zewnętrznych i wewnętrznych stresorów. Jest to swego rodzaju metacecha wiążąca się z „organizacją wyższego rzędu”, ponieważ odnosi się do elastyczności i zdolności przystosowania się całej osobowości (Farkas i Orosz, 2015). Jednostki o wysokim *ego-resiliency* są lepiej przystosowane, posiadają zdolności do efektywnego radzenia sobie zarówno ze zmieniającymi się codziennymi wydarzeniami, jak i sytuacjami trudnymi (Block i Kremen, 1996). W związku z tym można oczekiwać, że *ego-resiliency* będzie obejmowało i będzie powiązane z tymi aspektami osobowości, które umożliwiają skuteczną adaptację, radzenie sobie i funkcjonowanie intelektualne, elastyczność oraz zaangażowane i aktywne podejście do świata (Alessandri i in., 2007).

Nieodłącznym elementem *ego-resiliency* jest przeżywanie emocji pozytywnych (Fredrickson, Tugade, Waugh i Larkin, 2003; Ogińska-Bulik i Juczyński, 2008). Zgodnie z teorią poszerzającej i budującej funkcji emocji pozytywnych Fredrickson (2002) doświadczanie pozytywnych emocji sprzyja poszerzaniu repertuaru myśli i działań, umożliwiając budowanie trwałych zasobów osobistych, które z kolei dają szansę zwiększenia poczucia dobrostanu (Carr, 2009; Fredrickson, 2002; Heszen i Życińska, 2008). Emocje pozytywne pozwalają tym osobom oderwać się od negatywnych doświadczeń, powrócić do równowagi czy nawet doświadczyć wzrostu potraumatycznego (Heszen i Sęk, 2007).

Jak piszą Block i Kremen (1996), *ego-resiliency* można definiować jako swego rodzaju predyspozycję jednostek do bycia odpornym na lęk, niepokój i inne negatywne

emocje, co pozwala im doświadczać pozytywnych emocji oraz energicznie i z aprobatą angażować się w świat (por. też: Windle, Bennett i Noyes, 2011). Jednostki, które znajdują się na przeciwnym biegunie *ego-resiliency*, są z kolei podatne na doświadczanie lęku, który uniemożliwia zarówno elastyczną modyfikację kontroli ego, jak i otwartość na doświadczenie (Block i Kremen, 1996).

EGO-RESILIENCY I JEGO POMIAR – WERSJA ORYGINALNA I ZREWIDOWANA

ER89 – WERSJA ORYGINALNA

Ego-Resiliency Scale (ER89) służy do pomiaru cechy osobowości *ego-resiliency* rozumianej jako zdolność do dynamicznej i właściwej autoregulacji umożliwiającej szybszą adaptację do zmieniających się warunków. Kwestionariusz w wersji oryginalnej (Block i Kremen, 1996) ma strukturę jednoczynnikową i zawiera 14 stwierdzeń z 4-stopniową skalą odpowiedzi (od 1 – „nie odnosi się do mnie w ogóle” do 4 – „odnosi się do mnie bardzo silnie”). Jego właściwości psychometryczne są zadowalające. Rzetelność mierzona współczynnikiem α -Cronbacha = .76 świadczy o wysokiej wewnętrznej spójności narzędzia (Block i Kremen, 1996).

Zaletą tego narzędzia pomiaru jest dobra, ugruntowana baza teoretyczna i z tego względu jest interesującą propozycją dla badaczy niezależnie od faktu, iż jest to narzędzie dość dawno opracowane, mające ponad 30 lat (Windle, Bennett i Noyes, 2011). Pomimo rozwoju różnych kwestionariuszy pomiaru *resilience* narzędzie to (ER89) jest w dalszym ciągu dość popularne i wykorzystywane w wielu badaniach (m.in. Waugh, Thompson i Gotlib, 2011; Waugh, Fredrickson i Taylor, 2008). Twórcy skali do mierzenia konstruktu *ego-resiliency* (Block i Kremen, 1996), zakładali jego jednowymiarowość i tym samym ich narzędzie posiadało strukturę jednoczynnikową. W warunkach polskich adaptacji *Ego-Resiliency Scale* podjął się Kaczmarek (2011). Narzędzie w jego adaptacji nosi nazwę Skala Sprężystości Psychiczej i podobnie jak wersja oryginalna ma strukturę jednoczynnikową. Spełnia podstawowe kryteria psychometryczne, a także cechuje się wysoką zbieżnością teoretyczną. Niemniej, jak jednak pisze sam autor (Kaczmarek, 2011), poziom dopasowania może sugerować, że zarówno wersja polska, jak i oryginalne narzędzie – oprócz wyniku ogólnego sprężystości psychicznej – mogą zawierać w sobie podgrupy podobnych twierdzeń. Może być tak, że rozwiązanie, w którym oprócz wyniku ogólnego sprężystości psychicznej wyróżnia się jego poszczególne komponenty, lepiej odzwierciedlałoby dane empiryczne (Kaczmarek, 2011).

EGO-RESILIENCY SCALE: ER89-R – WERSJA ZREWIDOWANA

Interesującej adaptacji *Ego-Resiliency Scale* (ER89) dokonali badacze włoscy (Alessandri i in., 2007; Alessandri, Vecchione, Capara i Letzring, 2012), którzy przedstawili zrewidowaną wersję narzędzia *Ego-Resiliency Scale*:

¹ Jednostka określana przymiotnikiem *resilient* oznacza w tym kontekście osobę, która ma wysokie *ego-resiliency* (por. Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010).

ER89-R, jednoznacznie wyróżniając dwa komponenty mierzzonego konstruktów. Alessandri i współpracownicy (2007) wykazali, że struktura dwuczynnikowa narzędzia jest lepiej dopasowana do danych empirycznych niż struktura jednoczynnikowa. Wyróżnili oni następujące komponenty *ego-resiliency*: optymalną regulację (OR: *Optimal Regulation*) oraz otwartość na życiowe doświadczenie (OL: *Openness to Life Experiences*). Narzędzie w porównywaniu do wersji oryginalnej zostało skrócone do 10 stwierdzeń. Zachowano oryginalną 4-stopniową skalę odpowiedzi. Właściwości psychometryczne wersji włoskiej narzędzia są zadowalające. W różnych grupach badawczych rzetelność mierzona współczynnikiem α -Cronbacha wynosiła: .79; .81; .73 (Alessandri i in., 2007; Alessandri, Vecchione, Capara i Letzring, 2012; Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010).

Badania włoskie (Alessandri i in., 2012; Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010) sugerują zatem inną niż jednoczynnikowa strukturę skali do pomiaru *ego-resiliency*. Autorzy stwierdzają, że niektóre z właściwości psychometrycznych *Ego Resiliency Scale* ER89, np. kwestia jej dymensyjności, są niejasne. Powołują się między innymi na inne, wcześniejsze badania włoskie Fonzi i Menesini (2005, za: Alessandri i in., 2007), w których badacze kwestionują jednowymiarowość skali ER89 i sugerują występowanie dwóch czynników: 1) *Resiliency-Self Regulation*, który odnosi się do twierdzeń związanych z ugodowością i zdolnością do autoregulacji oraz 2) *Resiliency-Openness*, który z kolei odnosi się do grupy stwierdzeń oznaczających otwartość i ciekawość.

Z analiz przeprowadzonych przez Alessandri i współpracowników (2007) wynika więc, że empiryczne dowody na przyjęcie założenia o jednowymiarowości konstruktów *ego-resiliency* są niewystarczające. Bazując na wskaźnikach dopasowania, badacze włoscy (Alessandri i in., 2007) wykazali, że dwuczynnikowa struktura jest bardziej wiarygodna. Dwa wyróżnione przez nich komponenty *ego-resiliency* znalazły odzwierciedlenie w teoretycznych rozważaniach Blocka, a dokładnie w teorii *Ego-Resiliency* (Block i Block, 1980). Między innymi z tego względu otrzymały nazwy: optymalna regulacja (*Optimal Regulation*) oraz otwartość na życiowe doświadczenie (*Openness to Life Experience*, Alessandri i in., 2007). Komponenty te – w przekonaniu autorów – składają się jednak na ogólny wymiar *ego-resiliency* (Alessandri i in., 2007).

Co ważne, badacze włoscy wykazali też, że składowe *ego-resiliency* są powiązane ze stabilnością w przypadku optymalnej regulacji i elastycznością w przypadku otwartości na życiowe doświadczenie (Alessandri i in., 2007). Włoski zespół badawczy potwierdził również stałość dwuczynnikowej wersji narzędzia w badaniach longitudinalnych prowadzonych wśród adolescentów i młodych dorosłych (Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010) oraz jej rzetelność i trafność w badaniach międzykulturowych (Alessandri, Vecchione, Capara i Letzring, 2012).

EGO-RESILIENCY SCALE: ER89-R12

– ZREWIDOWANA WERSJA POLSKA: BADANIA WŁASNE

Inspiracją do pojęcia własnych prac adaptacyjnych było zainteresowanie zmienną *ego-resiliency* i narzędziem pomiaru Blocka i Kremena (1996) oraz jego zrewidowaną, włoską wersją ER89-R (Alessandri i in., 2007; Alessandri, Vecchione, Capara i Letzring, 2012), wskazującą na złożoność mierzzonego konstruktów. Prace badaczy włoskich stanowiły punkt wyjścia w myśleniu o przyjęciu w badaniach własnych założenia dotyczącego potencjalnej złożoności badanego konstruktów.

Prace adaptacyjne objęły dwie tury badań pilotażowych. Na kolejnych etapach adaptacji narzędzia posłużono się eksploracyjną oraz confirmacyjną analizą czynnikową, analizą mocy dyskryminacyjnej, analizą rzetelności, wykorzystano też korelacje do oceny trafności narzędzia oraz testy istotności różnic. Obliczenia wykonano z użyciem programu IBM SPSS Statistics 24.0 oraz SPSS AMOS.

CHARAKTERYSTYKA OSÓB BADANYCH W POSZCZEGÓLNYCH ETAPACH BADAŃ

PIERWSZY ETAP PRAC ADAPTACYJNYCH

Badania pilotażowe w pierwszym etapie zostały przeprowadzone na grupie badanej liczącej 347 osób (243 kobiety – 70% i 104 mężczyzn – 30%). Średnia wieku badanych wyniosła 35 lat ($M=35.15$; $SD=13.24$; min. 18 lat, max. 80 lat). Przeważały osoby z wykształceniem wyższym ($n=160$) i średnim ($n=152$), mniej liczne z zawodowym ($n=25$) a z podstawowym – 8 osób. W związkach małżeńskich było 171 osób (ok. 50%), pozostałe osoby były stanu wolnego w tym: 159 kawalerów i panien, po rozwodzie – 6 osób, wdowców/wdów – 7 osób.

DRUGI ETAP PRAC ADAPTACYJNYCH

W drugim etapie prac adaptacyjnych wzięło 823 osoby: w tym 602 kobiety (73.1%) i 221 mężczyzn (26.9%). Średnia wieku w badanej grupie wyniosła 39 lat ($M=38.83$, $SD=12.1$; min. 18 lat, max. 81 lat). Prawie połowa badanych były to osoby z wykształceniem wyższym ($n=407$). Wykształcenie średnie miało 284 badanych, zawodowe 106 badanych i jedynie 14 osób posiadało wykształcenie podstawowe. Nieco więcej niż 70% badanych ($N=595$) były to osoby pozostające aktywne zawodowo. Pozostałe osoby deklarowały pracę w niepełnym wymiarze godzin ($n=80$) lub nie pracowały ($n=175$).

ORGANIZACJA I PRZEBIEG BADAŃ

Osoby badane, które wyraziły zgodę na udział w badaniu, otrzymywały do wypełnienia kwestionariusze. Badania zostały przeprowadzone z poszanowaniem zasad etyki i obowiązujących standardów. Uczestnicy zostali poinformowani przez osobę przeprowadzającą badanie o całkowitej dobrowolności udziału i prawie do wycofania się z uczestnictwa. Ponadto, otrzymali instrukcje

podkreślające anonimowy aspekt badania. Jednocześnie wszystkie te informacje znalazły się też w formie pisemnej w tekście poprzedzającym same kwestionariusze. Po wypełnieniu kwestionariuszy ich zwrot następował w zamkniętych kopertach.

WYNIKI

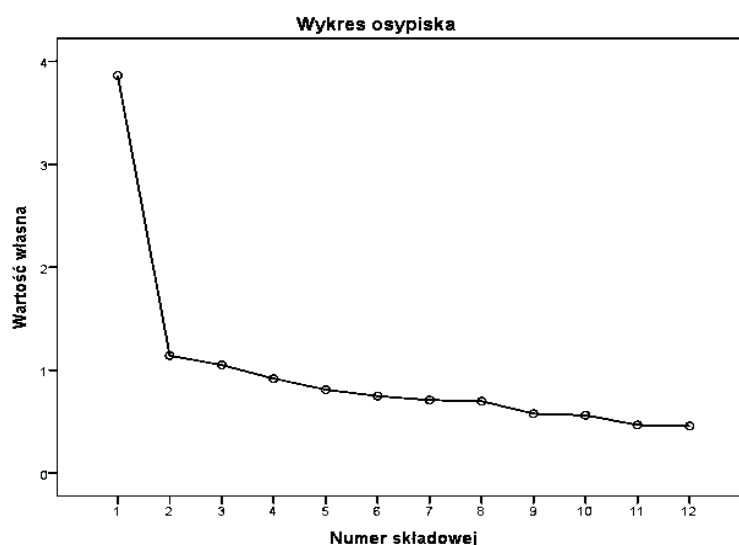
PIERWSZY ETAP PRAC ADAPTACYJNYCH

W pierwszym etapie trwały prace nad tłumaczeniem oryginalnej wersji ER-89 oraz uzgodnieniem polskiej wersji językowej. Skala została przetłumaczona (przez pięciu niezależnych psychologów posługujących się biegle językiem angielskim, którzy zostali zapoznani z problematyką *resilience*, *resiliency*, *ego-resiliency*), a następnie dokonano przeglądu i porównania tłumaczeń. Zespół pięciu innych psychologów i dwóch filologów polskich dokonywał porównań uzgadniając jedną, ostateczną wersję tłumaczenia. Punktem wyjścia przyjętej strategii tłumaczenia było założenie o tym, że wprawdzie konstrukty teoretyczne (*ego-resiliency*), jak i świadczące o nich zachowania są uniwersalne kulturowo, ale pojęcia używane w danej kulturze do opisu danego konkretnego zachowania, a co się z tym wiąże ich wskaźniki, nie zawsze są takie same. Z tego względu nie dokonano transkrypcji (oznaczającej maksymalnie wierne tłumaczenie oryginalnych pozycji kwestionariusza), ale raczej translacji, czyli dość wiernego tłumaczenia finalnej puli oryginalnych pozycji. Przyjęta procedura wiązała się z możliwością wprowadzenia niezbędnych modyfikacji, w przypadkach gdy specyfika kulturowa języka oryginału powodowała nierównowagę testu. Chodziło o to, by proponować taką modyfikację językową lub logiczną pozycji, która byłaby funkcjonalnie zbliżona do oryginału.

Nie wykonano zatem tłumaczeń zwrotnych, posłużono się bowiem opisywaną przez Hornowską i Paluchowskiego (2011) uproszczoną procedurą, w efekcie stosowania której adaptowane narzędzia cechują się podobnymi właściwościami psychometrycznymi do narzędzi adaptowanych zgodnie z pełną procedurą adaptacji. W ten sposób powstała polska wersja językowa narzędzia składająca się z 14 twierdzeń, które następnie poddano badaniom pilotażowym.

RZETELNOŚĆ, TRAFNOŚĆ, STRUKTURA CZYNNIKOWA NARZĘDZIA W PIERWSZEJ TURZE BADAŃ ADAPTACYJNYCH

Analizę parametrów statystycznych rozpoczęto od oceny rzetelności, która mierzona współczynnikiem α -Cronbacha wyniosła .789 dla 14-itemowej wersji narzędzia. Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej nie pozwoliły na określenie struktury narzędzia jako jednoczynnikowej. Wyodrębnianie czynników metodą głównych składowych w oparciu o kryterium Kaisera nie dało zadowalających rezultatów. Uwzględniając wartości własne czynników większe niż jeden, wygenerowane zostały 4 czynniki, jednak obraz struktury czynnikowej był nieczytelny. Ładunki czynnikowe były wysokie w kilku czynnikach, tzn. poszczególne stwierdzenia kwestionariusza były silnie „naładowane” kilkoma czynnikami i nie można było stwierdzić, który czynnik tworzą. Struktura czteroczynnikowa nie znalazła też odniesienia w ustaleniach teoretycznych. Natomiast zastosowanie sugerowanego w wersji oryginalnej rozwiązania jednoczynnikowego pozwoliło na wyjaśnienie jedynie 28% całkowitej wariancji. Jednocześnie łagodny spadek wartości własnych w teście „osypiska” wskazywał na występowanie dwóch czynników (por. Rycina 1). Teoretyczne interpretacje prowadzone

Ryc. 1. Wyniki analizy czynnikowej: wykres „osypiska”

oparcu o wyniki badań nad włoską, zrewidowaną wersją narzędzia również stanowiły odpowiedź dla rozwiązania dwuczynnikowego.

Przyjęcie dwuczynnikowej struktury narzędzia pozwoliło na wyjaśnienie prawie 42% całkowitej wariancji. Na podstawie wyników eksploracyjnej analizy czynnikowej można było wyróżnić, podobnie jak w badaniach włoskich, dwa czynniki/dwie podskale: podskale OR – optymalna regulacja oraz podskale OL – otwartość na życiowe doświadczenie. Nazewnictwo poszczególnych podskal przyjęto od włoskich badaczy *ego-resiliency* (Alessandri i in., 2007). W Tabeli 1 zaprezentowano macierz rotowanych składowych, elementy składowe oraz wartości ładunków czynnikowych.

Po usunięciu dwóch itemów rzetelność dla całej skali mierzona współczynnikiem α -Cronbacha wzrosła i wyniosła .802. Dwuczynnikowa struktura narzędzia potwierdziła włoską wersję kwestionariusza. Rzetelność poszczególnych podskal wyniosła: dla OR α -Cronbacha=.773 i dla OL α -Cronbacha=.590. Podskala Optymalna regulacja składała się z 8 stwierdzeń (stwierdzenie: 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12), a podskala otwartość na doświadczenie tworzyły 4 stwierdzenia (stwierdzenie: 6, 7, 8, 9).³

DRUGI ETAP PRAC ADAPTACYJNYCH

Druga tura badań miała na celu zweryfikowanie parametrów statystycznych wersji 12-itemowej narzędzia. Na tym etapie przeprowadzono analizę czynnikową kon-

Tabela 1
Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej: model dwuczynnikowy. Elementy składowe i wartości ładunków czynnikowych ER89-R12

Stwierdzenia	Składowa 1: OR	Składowa 2: OL
1. Jestem pomocny dla moich przyjaciół. OR	.536	.108
2. Szybko otrząsam się i dochodzę do siebie po tym, gdy coś mnie zaskoczy. OR	.726	.051
3. Bardzo lubię sobie radzić z nowymi i nietypowymi sytuacjami. OR	.577	.406
4. Zazwyczaj udaje mi się wywierać korzystne wrażenie na innych. OR	.506	.203
5. Jestem uważany(a) za bardzo energiczną osobę. OR	.580	.171
6. Sprawia mi przyjemność próbowanie potraw, których nie kosztowałem(am) nigdy wcześniej. OL	.199	.534
7. Lubię chodzić różnymi drogami do miejsc, które znam. OL	.009	.772
8. Jestem bardziej dociekliwy(a) niż większość ludzi. OL	.223	.553
9. Lubię robić coś innego i nowego. OL	.199	.682
10. Moje codzienne życie jest pełne spraw, które mnie interesują. OR	.499	.365
11. Byłbym(abym) skłonna powiedzieć o sobie, że mam silną osobowość. OR	.693	.240
12. Stosunkowo szybko radzę sobie ze złością, gdy ktoś mnie zdenerwuje. OR	.552	.089

Metoda wyodrębniania czynników – Głównych składowych.

Metoda rotacji: Varimax z normalizacją Kaisera.

Całkowita wyjaśniona wariancja: 41.689%

W tabeli posłużono się nową numeracją kolejnych itemów. Por. przypis 3.

W wyniku przeprowadzonych analiz ostatecznie zdecydowano, że dwa twierdzenia skali nie zostały włączone do wersji polskiej, ponieważ ich parametry statystyczne były niezadowalające. Miały one niską moc dyskryminacyjną: bardzo słabą korelację z ogólnym wynikiem w skali (por. Tabela 2), a ich ładunki czynnikowe w eksploracyjnej analizie czynnikowej były za niskie i nieprzyrządkowane do żadnego z wyróżnionych czynników. Były to następujące stwierdzenia: 9. „Większość spotykanych przeze mnie ludzi jest sympatyczna” oraz 10. „Zwykle zanim coś zrobię, dobrze to przemyślę.”²

² Co ciekawe, również w polskiej adaptacji Kaczmarka (2011) stwierdzenie 10 okazało się kłopotliwe, zostało potraktowane jako buforowe i niewliczane do wyniku ogólnego (korelacja z wynikiem ogólnym: $r=.01$).

firmacyjną celem potwierdzenia struktury czynnikowej narzędzia i ustalenia modelu o najlepszych wskaźnikach dopasowania. Zweryfikowano również rzetelność oraz trafność wewnętrzną i zewnętrzną narzędzia.

RZETELNOŚĆ, TRAFNOŚĆ, STRUKTURA CZYNNIKOWA NARZĘDZIA W DRUGIEJ TURZE BADAŃ ADAPTACYJNYCH

Analizę czynnikową konfirmacyjną przeprowadzono zarówno dla rozwiązania dwuczynnikowego, jak i dla – proponowanego przez autorów oryginalnej wersji narzędzia – rozwiązania jednoczynnikowego. Wyniki analizy

³ Zarówno w Tabeli 1, jak i przy wyliczeniu stwierdzeń tworzących daną podskale posłużono się nową, ciągłą numeracją, tzn. z wyłączeniem numerów itemów, które zostały usunięte z polskiej wersji narzędzia.

Tabela 2
Parametry statystyczne stwierdzeń słabo skorelowanych z wynikiem ogólnym

Stwierdzenia	Korelacja z wynikiem ogólnym	α -Cronbacha po usunięciu pozycji
9. Większość spotykanych przeze mnie ludzi jest sympatyczna	.247	.801
10. Zwykle zanim coś zrobię, dobrze to przemyślę.	.111	.802

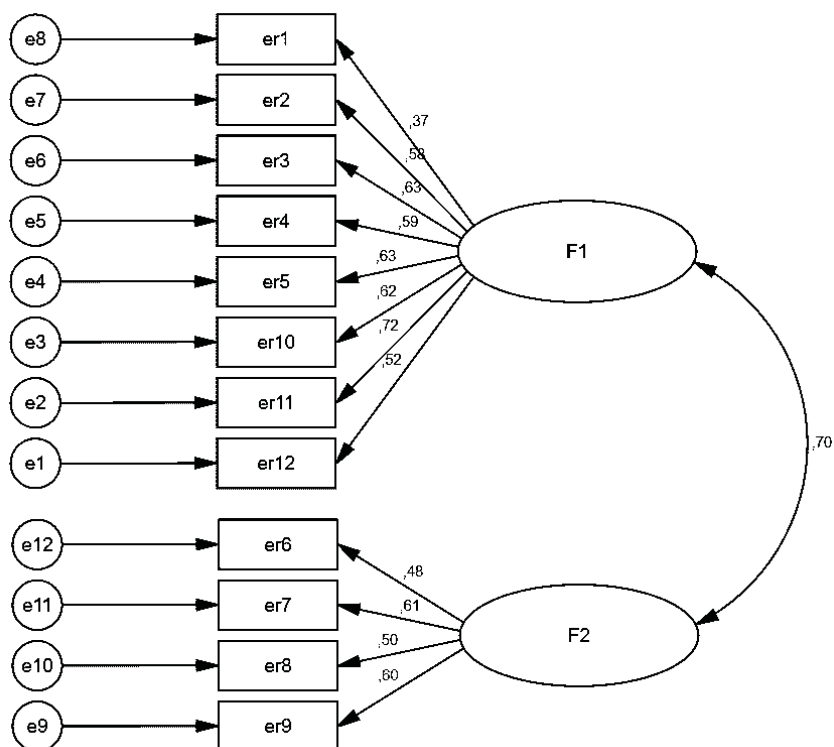
Tabela 3
Parametry dopasowania modelu: wyniki analizy konfirmacyjnej dla rozwiązania jedno- i dwuczynnikowego ER89-12R

	χ^2	df	RMSEA	CFI
model jednoczynnikowy	369.07	54	.084	.862
model dwuczynnikowy	259.44	53	.069	.909

czynnikowej konfirmacyjnej zaprezentowane w Tabeli 3 wskazują, iż jednoczynnikową wersję narzędzia cechują dużo gorsze w porównaniu z dwuczynnikową wersją parametry dopasowania. Analiza poszczególnych parametrów pozwala stwierdzić, iż nie można zaakceptować modelu w takiej postaci. Zdecydowanie lepsze parametry okazała się mieć dwuczynnikowa wersja narzędzia.

Wprawdzie statystyka χ^2 pokazała, że model nie jest zbyt dobrze dopasowany do danych: wartość statystyki była istotna ($p < .001$) i z tego względu należy odrzucić hipotezę zerową o równości empirycznej i odtworzonej

przez model macierzy kowariancji. Jednakże statystyka χ^2 jest bardzo wrażliwa m.in. na wielkość próby, dlatego nie można poprzestawać na ocenie dopasowania modelu jedynie jej na podstawie (Sagan, 2003). Inny absolutny wskaźnik dopasowania: $\chi^2/df = 4.89$ mieszczący się w przedziale $0 \leq \chi^2/df \leq 5$ wskazuje na możliwe do zaakceptowania dopasowanie modelu (Marsh i Hocevar, 1985). W przypadku rozwiązania jednoczynnikowego wskaźnik ten miał wyższą wartość i wyniósł 6.84. Również wartość pierwiastka średniokwadratowego błędu aproksymacji $RMSEA = .069$ wskazuje na akceptowalny

Ryc. 2. Dwuczynnikowy model struktury Ego-Resiliency Scale

poziom dopasowania modelu dwuczynnikowego (mieści się w granicach $.05 \leq RMSEA \leq .08$). Natomiast dodatkowo wskaźnik dopasowania $CFI = .909$ wskazuje na dość dobry poziom dopasowania modelu, wprawdzie nie jest powyżej $.95$, ale przekracza granicę $.9$ i ma zdecydowanie wyższą wartość w porównaniu z CFI w przypadku rozwiązania jednoczynnikowego. Jednocześnie porów-

za pomocą współczynnika α -Cronbacha wyniosła $.784$. Natomiast wewnętrzna zgodność czynnika, tworzącego podskalę: otwartość na doświadczenie wyniosła α -Cronbacha $= .768$. Trafność wewnętrzną skali poświadczają istotne statystycznie korelacje poszczególnych czynników z wynikiem ogólnym. Zostały one zaprezentowane w Tabeli 4.

Tabela 4
Korelacje pomiędzy wynikiem ogólnym i podskalami kwestionariusza ER89-R12

	Wynik ogólny ER89-R12	Wynik w podskali ER89-R12: optymalna regulacja	Wynik w podskali ER89-R12: otwartość na doświadczenie
Wynik ogólny ER89-R12	1	–	–
Wynik w podskali ER89-R12: optymalna regulacja	.920**	1	–
Wynik w podskali ER89-R12: otwartość na doświadczenie	.787**	.482**	1

** korelacje są istotne na poziomie $p < .01$ (dwustronnie)

nawcze wskaźniki dopasowania są najniższe dla wersji dwuczynnikowej, wskazując tym samym na lepsze dopasowanie modelu w porównaniu do jednoczynnikowego.

Model dwuczynnikowy został zaprezentowany na Rycinie 2. W modelu tym dwa wyróżnione czynniki są ze sobą istotnie związane. Wartości ładunków czynnikowych wydają się zadowalające. Zdecydowana większość standardowych wartości współczynników β mieści się w przedziale $.50 - .72$; dwa z nich osiągają niższe wartości: $.48$ i $.37$. W modelu jednoczynnikowym wszystkie standardowe wartości współczynników β osiągają znacznie niższe wartości.

Podsumowując, można stwierdzić, iż wyniki konfirmacyjnej analizy czynnikowej ostatecznie potwierdziły zasadność wyróżnienia dwóch komponentów *ego-resiliency*. Zrewidowanej, polskiej wersji skali nadano nazwę *Ego-Resiliency Scale ER89-R12*. Została ona skrócona do 12 stwierdzeń z zachowaniem oryginalnej 4-stopniowej skali odpowiedzi, gdzie 1 oznacza „Nie odnosi się do mnie w ogóle”, 2: „Trochę się do mnie odnosi, jeśli w ogóle”, 3: „Raczej się do mnie odnosi” i 4: „Odnosi się do mnie bardzo silnie”. Wyodrębnienie dwóch czynników nie oznacza jednak braku homogeniczności badanego konstruktów. Możliwe jest uzyskanie wyniku ogólnego w kwestionariuszu oraz wyniku w poszczególnych podskalach. Podskala optymalna regulacja składa się z 8 stwierdzeń. Minimalny wynik w tej podskali to 8, a maksymalny 32. Z kolei podskalę otwartość na życiowe doświadczenie tworzą 4 stwierdzenia. Minimalny wynik w tej podskali to 4, a maksymalny 16. Minimalny wynik dla całej skali to 12, a maksymalny 48.

Rzetelność całej skali w drugiej turze badań wyniosła: α -Cronbacha $= .822$. Wewnętrzna zgodność czynnika, tworzącego podskalę: optymalna regulacja mierzona

O trafności wewnętrznej polskiej wersji można też wnioskować na podstawie trafności czynnikowej. Z kolei ocenę trafności teoretycznej kwestionariusza testowano za pomocą współczynników korelacji ze zmiennymi, które w założeniach teoretycznych są powiązane z *ego-resiliency*. Podobnie jak w przypadku włoskiej adaptacji narzędzia wybrano kwestionariusze mierzące dobrostan i poczucie zadowolenia z życia, a także samoocenę, orientację pozytywną oraz odczuwany stres. Korelacja pomiędzy wynikami ER-89R12 a Oksfordzkim Kwestionariuszem Szczęścia (OHQ-23) w adaptacji Kołodziej-Zaleskiej i Przybyły-Basisty (2018) służącym do pomiaru psychicznego dobrostanu wyniosła $r = .640$ ($p < .01$). Natomiast korelacja ER-89R12 z popularną Skalą Satysfakcji z Życia (SWLS) Dienera, Emmons, Larsona i Griffina w adaptacji Juczyńskiego (2009) wyniosła: $r = .417$ ($p < .01$). Zgodnie z założeniami korelacje okazały się dodatnie i istotne statystycznie.

Trafność zewnętrzna narzędzia *Ego Resiliency Scale* (ER-89R12) została zweryfikowana poprzez sprawdzenie związku ze Skalą Samooceny SES Rosenberga w adaptacji Dzwonkowskiej, Lachowicz-Tabaczek i Łaguny (2008), która służy do oceny poziomu ogólnej samooceny, czyli względnie stałej dyspozycji rozumianej jako świadoma postawa (pozytywna lub negatywna) wobec Ja. Zgodnie z założeniami korelacja była pozytywna i istotna statystycznie ($r = .674$; $p < .01$). Podobnie w przypadku orientacji pozytywnej (definiowanej jako podstawowa tendencja do zauważania i przywiązywania wagi do pozytywnych aspektów życia, doświadczeń i samego siebie) mierzonej Skalą Orientacji Pozytywnej Caprara w adaptacji Łaguny, Olesia i Filipiuk (2011) korelacja z *ego-resiliency* mierzonego za pomocą ER89-R12 okazała się dodatnia i istotna statystycznie ($r = .443$; $p < .01$). Z kolei

między ER89-R12 i narzędziem PSS-10 Cohena, Kamarcka i Mermelsteina w adaptacji Juczyńskiego i Ogińskiej-Bulik (2009) służącym do oceny subiektywnych odczuć związanych ze stresem, zależność była – zgodnie teoretycznymi założeniami – odwrotna ($r = -.455$; $p < .01$). Ponadto narzędzie ER89-R12 cechowała stabilność potwierdzona w badaniu test-retest w odstępie 1 miesiąca w grupie 65 osób ($r_{tt} = .783$, $p < .01$).

OMÓWIENIE WYNIKÓW I WNIOSKI

W zaprezentowanych badaniach dokonano adaptacji *Ego Resiliency Scale* autorstwa Blocka i Kremena (1996). Uzyskane rezultaty nie potwierdziły założonej przez autorów wersji oryginalnej jednoczynnikowej struktury narzędzia. Analiza konfirmacyjna wskazała na dwuczynnikową strukturę, ujawniając akceptowalne dopasowanie zgromadzonych danych do przyjętego modelu. W prezentowanej tu wersji narzędzia pomiaru *Ego-Resiliency Scale* ER89-R12 uzyskaliśmy wyniki zbliżone do opracowanej przez Alessandri i współpracowników (2007) zrewidowanej wersji ER89-R. Dwuczynnikowa struktura badanego konstruktów *ego-resiliency* umożliwiła wyróżnienie dwóch podskal narzędzia: OR – optymalna regulacja oraz OL – otwartość na życiowe doświadczenie. Z uwagi na podobieństwo wyników badań, podskalom nadano identyczne nazwy jak w badaniach zespołu włoskiego (Alessandri i in., 2007). Podobnie jak w badaniach włoskich (Alessandri i in., 2007), gdzie zdecydowano o usunięciu 4 twierdzeń, narzędzie w polskiej wersji językowej zostało skrócone. Dwa stwierdzenia skali nie zostały włączone do prezentowanej tu wersji ER89-R12, gdyż ich parametry statystyczne były niezadowalające: miały niską moc dyskryminacyjną, bardzo słabą korelację z ogólnym wynikiem w skali, a ich ładunki czynnikowe w eksploracyjnej analizie czynnikowej były zbyt niskie i nieprzyporządkowane do żadnego z wyróżnionych czynników. Ostateczna wersja ER89-R12 liczy 12 twierdzeń. Co interesujące i ważne, w naszej wersji i w wersji włoskiej w skład podskali OL weszły te same twierdzenia (w całości potwierdził się czynnik), zaś w skład podskali OR w polskiej wersji weszły 4 te same twierdzenia, co wersji włoskiej (należy jednak pamiętać, że ER89-R skrócono do 10 twierdzeń ogółem).

Wydaje się, że szerszego komentarza wymagają uzyskane przez nas wyniki analizy czynnikowej eksploracyjnej i konfirmacyjnej, których zastosowanie przebiegało w podobnym schemacie jak w badaniach Alessandri i współpracowników (2007). Podkreślenia wymaga nie tylko fakt wykazania złożonej z dwóch elementów składowych struktury *ego-resiliency*, ale też wskazanie na istotne powiązania między sobą poszczególnych komponentów. Zatem konstrukt *ego-resiliency* – pomimo swojej dymensyjności – można traktować jako homogeniczny. W przekonaniu wielu badaczy *ego-resiliency* stanowi jednorodny, ale też i pojemny konstrukt, składający się z większej liczby bardziej specyficznych komponentów niższego rzędu (por. Alessandri i in., 2007; Farkas

i Orosz, 2015; Klohnen, 1996). Można powiedzieć, że natura *ego-resiliency* koncentruje się zarówno wokół stabilizacji, jak i elastyczności, a *ego-resiliency* może być opisywane jako ogólna cecha osobowości, która integruje te dwie funkcje.

Również Farkas i Orosz (2015) twierdzą, że *ego-resiliency* jest konstruktem złożonym, pełniącym dwie funkcje (*double-faced construct*). Jedną z nich to utrzymywanie w równowadze systemu osobowości (*to keep the personality system stable*) pomimo zmieniających się warunków otoczenia, w obliczu stresu czy innych szkodliwych okoliczności. Drugą z kolei wiąże się z przystosowywaniem systemu osobowości w adaptacyjny sposób do dynamicznie zmieniającego się otoczenia, wówczas, gdy jest to niezbędne ze względu na wewnętrzne lub środowiskowe wymagania. Wyjaśnienia te pozostają w zgodzie z ustaleniami teoretycznymi Blocka (za: Block i Kremen, 1996), który cechą *ego-resiliency* wiąże z posiadaniem swego rodzaju skłonności do nieprzeżywania lęku, niepokoju i innych negatywnych emocji oraz do doświadczania pozytywnych emocji, co może oznaczać w przyjętej nomenklaturze optymalną regulację. Ta skłonność pozwala osobom „resilientnym” umiejętnie i aktywnie angażować się w świat i otwierać się na doświadczenie, co z kolei wskazuje na drugi z aspektów *ego-resiliency*, jaką jest otwartość na życiowe doświadczenie.

Nie tylko Alessandri i współpracownicy (2007) wskazywali na złożoną strukturę *ego-resiliency*. W badaniach węgierskich Farkasa i Orosza (2015) także nie potwierdziła się struktura jednoczynnikowa oryginalnej *Ego Resiliency Scale*. Wprawdzie potwierdzenia nie znalazła struktura też dwuczynnikowa (wyniki analiz wskazały na występowanie trzech czynników *ego resiliency* – Farkas i Orosz, 2015), to należy z całą starannością zwrócić uwagę na dowody złożoności analizowanego tu konstruktów. Do interesujących należy obserwacja, że jeden z wyróżnionych przez Farkasa i Orosza (2015) czynników: aktywne zaangażowanie w świat jest identyczny z wyróżnianym zarówno we włoskiej ER89-R, jak i polskiej ER-89-R12 wersji narzędzia. Co więcej, wyjaśnienia badaczy węgierskich na temat dwufunkcyjności konstruktów *ego-resiliency* bardzo dobrze wpisują się w pojmowanie struktury jako dwuczynnikowej, gdzie optymalna regulacja odpowiedzialna jest za stabilizację systemu psychologicznego jednostki, z kolei otwartość na życiowe doświadczenie za elastyczność i dostosowywanie się do zmieniającego się świata.

Dwuczynnikowe rozwiązanie zaproponowane przez Alessandri i współpracowników (2007) znalazło potwierdzenie w badaniach międzykulturowych prowadzonych we Włoszech, Hiszpanii i Stanach Zjednoczonych (Alessandri, Vecchione, Capara i Letzring, 2012). Co ciekawe, podobne komponenty: poszukiwanie nowości i emocjonalną regulację można znaleźć też w japońskim narzędziu *Adolescent Resilience Scale* (Oshio i in., 2003, za: Windle, Bennett i Noyes, 2011) służącym do badania młodych dorosłych. Z drugiej strony warto dodać, że uzasadnienia dla przyjęcia różniących się w pewnym stopniu rozwią-

zań czynnikowych można by poszukiwać w specyfice kulturowej danego kraju. W przekonaniu Farkasa i Orosza (2015) pewnym ograniczeniem w wysnuwaniu wniosków na temat komponentów składających się na konstrukt *ego-resiliency* jest prowadzenie badań w próbie badawczej pochodzącej z jednego kraju, jednej kultury.

Z analizy szczegółowego przeglądu narzędzi pomiaru *resiliency* dokonanej przez Windle, Bennett i Noyes (2011) wynika, iż miary te powinny odzwierciedlać złożoność tego konstrukt. Na tym tle *Ego Resiliency Scale* ER89-R12 prezentuje się bardzo dobrze. Niemniej należy prowadzić dalsze analizy i obserwacje nad wykorzystaniem tego narzędzia pomiaru. Ograniczeniem przeprowadzonych badań jest nieproporcjonalny rozkład płci zarówno w pierwszej, jak i w drugiej turze badań, gdzie dominują kobiety, stanowiąc około dwie trzecie próby badanej. Dlatego też wyniki z większą pewnością można odnosić do populacji kobiet. Ważne wydaje się poszerzenie grupy badawczej o mężczyzn i dokonanie porównań międzypłciowych. Ten rodzaj ograniczenia nie jest rzadkością w badaniach i podkreślają go też badacze zagraniczni (Farkas i Orosz, 2015; Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010).

Podsumowując: powołując się na literaturę statystyczną (np. Hornowska, 2005; Malarska, 2005), można stwierdzić, że właściwości psychometryczne polskiej wersji ER89-R12 są zadowalające. Narzędzie cechuje stabilność oraz trafność wewnętrzną i zewnętrzną, a także wysoka rzetelność. Wewnętrzna zgodność mierzona współczynnikiem α -Cronbacha dla całej skali wyniosła .822, z kolei dla poszczególnych czynników: .784 w przypadku optymalnej regulacji i .768 w przypadku otwartości na życiowe doświadczenie. Jak pokazały wyniki prowadzonych badań, *ego-resiliency* mierzone ER89-R12 w istotny sposób jest związane się z innymi zasobami, takimi jak: samoocena czy orientacja pozytywna, a także z poziomem psychicznego dobrostanu, satysfakcją z życia czy poziomem odczuwanego stresu (w tym przypadku zgodnie z założeniami zależność jest odwrotna).

Niewątpliwą zaletą prezentowanego narzędzia jest fakt posiadania silnego ugruntowania teoretycznego, co w kontekście różnych dostępnych kwestionariuszy jest jego zaletą (Windle, Bennett i Noyes, 2011). Jest stosunkowo krótkim narzędziem opartym na samoopisie. Służy do badania jednej określonej cechy, będącej jednocześnie konstruktem osobowości centralnym i kluczowym, pozwalającym zrozumieć różnice indywidualne w procesie przystosowania się. Ponadto skala w swojej zrewidowanej wersji pozwala na poszerzenie kontekstu interpretacyjnego dzięki wyróżnieniu dwóch komponentów.

Podobnie jak Vecchione i współpracownicy (2010) stwierdzamy, iż potencjalna użyteczność oraz możliwości aplikacyjne zrewidowanej wersji skali do oceny *ego-resiliency* ER89-R12 są szerokie. Badania adaptacyjne z wykorzystaniem ER89-R12 były prowadzone na próbie osób w okresie wczesnej i średniej dorosłości. Można to uznać za pewną zaletę, gdyż bardzo często badania z wykorzy-

staniem *Ego Resiliency Scale* prowadzone były jedynie w grupach młodzieży i studentów (Block i Kremen, 1996; Letzring, Block i Funder, 2005; Vecchione, Alessandri, Barbaranelli i Gerbino, 2010). Co więcej, z naszych doświadczeń wynika też, że narzędzie ER89-R12 dobrze też sprawdziło się w badaniach w następujących grupach nieklinicznych, jak i klinicznych m.in.: inicjatorów i nie-inicjatorów procesu rozwodowego (α -Cronbacha dla całej skali=.879, dla podskali: $OR=.861$; $OL=.750$; $N=156$; por. Kołodziej-Zaleska, 2016), osób chorujących na łuszczycę (α -Cronbacha dla całej skali=.840, dla podskali: $OR=.800$; $OL=.670$; $N=193$; por. Łakuta, 2015), rodziców dzieci z zespołem Downa (α -Cronbacha dla całej skali=.816, dla podskali: $OR=.789$; $OL=.692$; $N=126$; por. Kózka i Przybyła-Basista, 2016).

W oparciu o przeprowadzone badania możemy rekomendować pomiar za pomocą narzędzia ER89-R12. Skala ta była wielokrotnie wykorzystywana w badaniach z obszaru bliskich więzi, małżeństwa i rodziny, psychologii zdrowia, psychologii klinicznej, psychoonkologii czy psychologii prenatalnej. Zainteresowanie zmienną *ego-resiliency* jest wciąż duże, wydaje się więc, że powiększenie puli narzędzi badawczych posiadających dobre właściwości psychometryczne może stanowić wartościową propozycję dla badaczy.

LITERATURA

- Agaibi, C.E., Wilson, J.P. (2005). Trauma, PTSD, and resilience. A review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 6, 3, 195-216.
- Alessandri, G., Vecchione, M., Capara, G., Letzring, T.D. (2012). The Ego Resiliency Scale revised: A crosscultural study in Italy, Spain, and the United States. *European Journal of Psychological Assessment*, 28, 2, 139-146.
- Alessandri, G., Vecchione, G.M., Steca, P., Caprara, M.G., Capara, G.V. (2007). A revised version of Kremen and Block's Ego Resiliency Scale in an Italian sample. *TPM*, 14, 3-4, 65-183.
- Bakker, A.B., Xanthopoulou, D. (2013). Creativity and charisma among female leaders: the role of resources and work engagement. *The International Journal of Human Resource Management*, 24, 14, 2760-2779.
- Block, J.H., Block, J. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the origination of behavior. W: W.A. Collins (red.), *The Minnesota Symposia on Child Psychology* (t. 13, s. 39-101). London and New York: Psychology Press Taylor & Francis Group.
- Block, J.L., Kremen, A.M. (1996). IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 349-361.
- Bonanno, G.A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59, 1, 20-28.
- Bonanno, G.A. (2008). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, Policy*, 1, 1, 101-113.

- Bonanno, G.A., Westphal, M., Mancini, A.D. (2011). Resilience to loss and potential trauma. *Annual Review of Clinical Psychology*, 7, 511-535.
- Borucka, A., Ostaszewski, K. (2008). Koncepcja "resilience". Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia. *Medycyna Wieku Rozwojowego*, 12, 2, 587-597.
- Borucka, A., Ostaszewski, K. (2012). Czynniki i procesy resilience wśród dzieci krzywdzonych. *Dziecko Krzywdzone*, 40, 3, 7-26.
- Carr, A. (2009). *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu i ludzkich siłach*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Chan, A., Chan, Y.H., Chuang, K.P., Ng, J., Neo, P. (2015). Addressing physician quality of life: understanding the relationship between burnout, work engagement, compassion fatigue and satisfaction. *Journal of Hospital Administration*, 4, 6, 46-55. DOI: 10.5430/jha.v4n6p46
- Dunkel-Schetter, C., Dolbier, C. (2011). Resilience in the context of chronic stress and health in adults. *Social and Personality Psychology Compass*, 5/9, 634-652. DOI: 10.1111/j.1751-9004.2011.00379.x
- Dzwonkowska I., Lachowicz-Tabaczek K., Łaguna M. (2008). *Samooceńca i jej pomiar. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Farkas, D., Orosz, G. (2015) Ego-Resiliency reloaded: A three-component model of general resiliency. *PLoS ONE* 10, 3, e0120883. doi:10.1371/journal.pone.0120883
- Fergusson, D.M., Horwood, L.J. (2003). Resilience to childhood adversities: Results of a 21 year study. W: S.S. Luthar (red.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities* (s. 130-155). Cambridge: University Press.
- Fletcher, D., Sarkar, M. (2013). Psychological resilience a review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 18, 1, 12-23.
- Frederickson, B.L. (2002). Positive emotions. W: C.R. Snyder, S. Lopez (red.), *Handbook of positive psychology* (s. 120-134). New York: Oxford University Press.
- Frederickson, B.L., Tugade, M.M., Waugh, Ch.W., Larkin, G.R. (2003). What good are positive emotions in crises? A perspective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the united states on september 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 365-376.
- Heiman, T. (2002). Parents of children with disabilities: Resilience, coping, and future expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14, 2, 159-171.
- Heszen, I., Sęk, H. (red.). (2007). *Psychologia zdrowia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Heszen, I., Życińska J. (red.). (2008). *Psychologia zdrowia. W poszukiwaniu pozytywnych inspiracji*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Hornowska, E. (2005). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hornowska, E., Paluchowski, W.J. (2011). Kulturowa adaptacja testów psychologicznych. W: J.M. Brzeziński (red.), *Metodologia badań społecznych wybór tekstów* (s. 177-243). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Juczyński, Z. (2009). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Juczyński, Z., Ogińska-Bulik, N. (2009). *Narzędzia pomiaru stresu i radzenia sobie ze stresem*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Kaczmarek, Ł. (2011). Skala Sprężystości Psychicznej – polska adaptacja Ego Resiliency Scale. *Czasopismo Psychologiczne*, 17, 2, 263-265.
- Kaczmarek, Ł., Sęk, H., Ziarko, M. (2011). Sprężystość psychiczna i zmienne pośredniczące w jej wpływie na zdrowie. *Przegląd Psychologiczny*, 54, 1, 29-46.
- Kaczmarek, Ł., Sęk, H., Ziarko, M., Marzec, M. (2012). Mechanisms of psychological resiliency in women after mastectomy. *Contemporary Oncology*, 16, 341-344.
- Kashdan, T.B. (2010). Psychological flexibility as a fundamental aspect of health. *Clinical Psychology Review*, 30, 7, 865-878.
- Kasprzak, A., Basińska, M.A., Lewandowska, P. (2013). Resiliency and the subjective evaluation of health in mothers of children with Asperger's syndrome. *Health Psychology Report*, 1, 34-41.
- Klohn E.C. (1996). Conceptual analysis and measurement of the construct of Ego-Resiliency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 5, 1067-1079.
- Kobau, R., Seligman, M.E.P., Peterson, C., Diener, E., Zacka, M.M., Chapman, D., Thompson, W. (2011). Mental health promotion in public health: Perspectives and strategies from positive psychology. *American Journal of Public Health*, 101, 8, e1-e9.
- Kołodziej-Zaleska, A. (2016). *Zasoby pomocne w osiąganiu dobrostanu po doświadczeniu kryzysu rozwodu u Inicjatorów i Nie-Inicjatorów procesu rozwodowego*. Nieopublikowana rozprawa doktorska. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Kołodziej-Zaleska, A., Przybyła-Basista, H. (2018). Dobrostan psychiczny i jego pomiar za pomocą polskiej wersji „Oksfordzkiego Kwestionariusza Szczęścia”. *Czasopismo Psychologiczne*, 24, 1.
- Kowalczyk, M., Orzechowska, A., Talarowska, Zboralski, K., Macander, M., Truszczyński, O., Gałęcki, P. (2015). Resilience in the proces of coping with traumatic situations among pilots in the missions overseas. *The Polish Journal of Aviation Medicine and Psychology*, 21, 4, 6-13.
- Kózka, A., Przybyła-Basista, H. (2016). The relationships between perceived stress and psychological wellbeing among mothers and fathers of children with down syndrome. *The New Educational Review*, 44, 2, 285-297.
- Kózka, A. i Przybyła-Basista H. (2017a). Ego-resiliency and parental satisfaction among parents of children with Down syndrome. *The New Educational Review*, 48, 2, 239-249.
- Kózka, A., Przybyła-Basista, H. (2017b). The impact of perceived stress, individual and relational resources on psychological well-being in parents of children with Down syndrome. *Health Psychology Report* (w druku).
- Letzring, T.D., Block, J., Funder, D.C. (2005). Ego-control and ego-resiliency: Generalization of self-report scales based on personality descriptions from acquaintances, clinicians, and the self. *Journal of Research in Personality*, 39, 4, 395-422.
- Luthar, S.S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71, 3, 543-562.

- Łaguna M., Oleś P., Filipiuk D. (2011). Orientacja pozytywna i jej pomiar: polska adaptacja skali orientacji pozytywnej. *Studia Psychologiczne*, 49, 4, 47-54.
- Łakuta, P. (2015). *Poznawcze, emocjonalne, osobowościowe i społeczne wyznaczniki lęku społecznego i depresji u chorych z łuszczycą*. Nieopublikowana praca magisterska. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Malarska, A. (2005). *Analiza statystyczna danych wspomaganą programem SPSS*. Kraków: SPSS Polska.
- Marsh, H.W., Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First- and higher-order factor models and their invariance across groups. *Psychological Bulletin*, 97, 562-582.
- Masten, A., Powell, J. (2003). A resiliency framework for research, policy and practice. W: S. Luthar (red.), *Resiliency and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversity* (s. 1-29). Cambridge University Press: Cambridge.
- Ogińska-Bulik, N. (2010). Prężność a jakość życia młodzieży. *Psychologia Jakości Życia*, 1, 233-247.
- Ogińska-Bulik, N. (2014a). Posttraumatic growth following the death of someone close – the role of temperament and resiliency. *Polish Journal of Applied Psychology*, 12, 3, 29-44.
- Ogińska-Bulik, N. (2014b). Prężność psychiczna a zadowolenie z życia osób uzależnionych od alkoholu. *Alkoholizm i Narkomania*, 27, 319-324.
- Ogińska-Bulik, N., Juczyński, Z. (2008). *Osobowość, stres a zdrowie*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Ogińska-Bulik, N., Juczyński, Z. (2012). Prężność jako wyznacznik pozytywnych i negatywnych konsekwencji doświadczonych sytuacji traumatycznej. *Polskie Forum Psychologiczne*, 17, 2, 395-410.
- Ogińska-Bulik, N., Zadworna-Cieślak, M., Rogala, E. (2015). Rola zasobów osobistych w podejmowaniu zachowań zdrowotnych przez osoby w wieku senioralnym. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 96, 3, 570-577.
- Pawlicka P., Chrzan-Dętkoś M., Lutkiewicz, K. (2013) Prężność psychiczna przyszłych matek oraz kolejność ciąży jako moderator budowania więzi z nienarodzonym jeszcze dzieckiem. *Family Forum*, 3, 139-152.
- Perrig-Chiello, P., Hutchison, S., Morselli, D. (2015). Patterns of psychological adaptation to divorce after a long-term marriage. *Journal of Social and Personal Relationships*, 32, 3, 386-405.
- Pipe, T.B., Buchda, V.L., Launder, S., Hudak, B., Hulvey, L., Karns, K.E. I Pendergast, D. (2012). Building personal and professional resources of resilience and agility in the healthcare workplace. *Stress & Health*, 28, 1, 11-22.
- Quinney, D.M., Fouts, G.T. (2004). Resilience and divorce adjustment in adults participating in divorce recovery workshops. *Journal of Divorce & Remarriage*, 40, 1-2, 55-68.
- Prince-Embury, S. (2013). Translating resilience theory for assessment and application with children, adolescents, and adults: Conceptual issues. W: S. Prince-Embury, D.H. Saklofske (red.), *Resilience in children, adolescents, and adults: Translating research into practice* (s. 9-16). New-York: Springer.
- Rees, C.S., Breen, L.J., Cusack, L., Hegney, D. (2015). Understanding individual resilience in the workplace: the international collaboration of workforce resilience model. *Frontiers in Psychology*, 6, 73. doi: 10.3389/fpsyg.2015.00073
- Richardson, G.E., Waite, P.J. (2002). Mental health promotion through resilience and resiliency education. *Journal of Emergency Mental Health*, 4, 1, 65-75.
- Richardson, G.E. (2011). Applications of the metatheory of resilience and resiliency in rehabilitation and medicine. *Revue Développement Humain, Handicap et Changement Social*, 19, 1, 35-42.
- Sagan, A. (2003). *Model pomiarowy satysfakcji i lojalności*. W: *Zastosowania statystyki i data mining*. Materiały z seminariów StatSoft (s. 75-87). Warszawa – Kraków: StatSoft Polska, <http://www.statsoft.pl/Portals/0/Downloads/pomiarowy.pdf> [dostęp: 19.04.2016r.].
- Sęk, H. (2008). Udział pozytywnych emocji w osiaganiu zdrowia. W: I. Heszen i J. Zycińska (red.), *Psychologia zdrowia. W poszukiwaniu pozytywnych inspiracji* (s. 75-88). Warszawa: Academica Wydawnictwo SWPS.
- Sęk, H., Kaczmarek, Ł., Ziarko, M., Pietrzykowska, E., Lewicka, J. (2012). Sprężystość psychiczna a dobrostan w chorobie przewlekłej – mediująca rola podmiotowego umocnienia i radzenia sobie. *Polskie Forum Psychologiczne*, 17, 327-343.
- Vecchione, M., Alessandri G., Barbaranelli C., Gerbino M. (2010). Stability and change of ego resiliency from late adolescence to young adulthood: A multiperspective study using the ER89-R Scale. *Journal of Personality Assessment*, 92, 3, 212-221.
- Waugh, C.E., Fredrickson, B.L., Taylor, S.F. (2008). Adapting to life's slings and arrows: Individual differences in resilience when recovering from an anticipated threat. *Journal of Research Personality*, 42, 1031-1046.
- Waugh, C.E., Thompson, R.J., Gotlib, I.H. (2011). Flexible emotional responsiveness in trait resilience. *Emotion*, 11, 5, 1059-1067.
- Windle, J., Bennett, K.M. i Noyes, J. (2011). A methodological review of resilience measurement scales. *Health and Quality of Life Outcomes*, 9, 8. doi:10.1186/1477-7525-9-8